

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ОПТИМИЗИРАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА СИСТЕМА В Р. БЪЛГАРИЯ ЧРЕЗ ПОВИШАВАНЕ НА ЕФЕКТИВНОСТТА И УСТОЙЧИВОСТТА НА ВЗАИМОВРЪЗКАТА „ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ-НАУКА- БИЗНЕС“

Доц. д-р Станислава Панчева
НБУ
stgeorgieva@nbu.bg

OPPORTUNITIES FOR OPTIMIZING THE EDUCATION SYSTEM IN THE REPUBLIC OF BULGARIA BY INCREASING THE EFFICIENCY AND SUSTAINABILITY OF THE HIGHER EDUCATION-SCIENCE- BUSINESS RELATIONSHIP

Assoc. Prof. Stanislava Pancheva, Ph.D
NBU
stgeorgieva@nbu.bg

Резюме: В научната разработка се характеризират същността и особеностите на висшето образование в Р. България и се формулират изводи за неговото състояние в условията на дигитална среда. Извеждат се положителните и отрицателните му страна и се определят насоките за неговото развитие в обозримо бъдеще. Предлага се набор от мерки за повишаване на качеството му, като се определят и очакваните резултати от прилагането им. Аргументирано се доказва тезата, че съществуват неизползвани възможности за повишаване на ефективността и конкурентоспособността на висшето образование в Р.България чрез подобряване на ефективността и устойчивостта на взаимовръзката „висше образование – наука – бизнес“.

Ключови думи: образование, бизнес, наука, конкурентоспособност, висше училище.

Abstract: The scientific development characterizes the nature and features of higher education in the Republic of Bulgaria and formulates conclusions about its condition in the conditions of a digital environment. Its positive and negative sides are brought out and the directions for its development in the foreseeable future are determined. A set of measures to increase its quality is proposed, and the expected results of their implementation are determined. The thesis that there are unused opportunities to increase the efficiency and competitiveness of higher education in the Republic of Bulgaria by improving the efficiency and sustainability of the interrelationship “higher education - science - business” is proven.

Keywords: education, business, science, competitiveness, higher education.

Увод

През последните години в Р. България се наблюдават значителни изменения в областта на висшето образование. Те са свързани с неговото осъществяване в условията на динамично развиваща се дигитална среда. Поставят се и нови приоритети пред образователната ни система, инициирани от нарасналите потребности на съвременните поколения студенти, от отварянето на границите между държавите и от устойчивото обвързване на образователния процес с практиката, технологиите и науката. Всичко това води до появата на нерешени въпроси и създава благоприятна среда за извършването на научни анализи. Ето защо се приема, че темата за висшето образование е дискуссионна, а нейното изследване актуално и значимо.

Върху висшето образование в страната влияние оказват различни фактори, в т.ч.: все по-ефективното използване на обратната връзка студент-преподавател; резултатността и емоционалната удовлетвореност от обучението от страна на студентите; засилената емпатия и партньорските взаимодействия в процеса по усвояване на знанията и уменията; толерантността, доверието, креативността и активността в образователната дейност; високата степен на комуникативна култура във висшите училища; компетентността на преподавателския състав; баланса между теорията и практиката в обучението и др. (Георгиева, С., Тасинов, Т., 2020: 3 - 4; Панчева, Ст., 2021: 371 - 376). Те генерират развитие в насока повишаване на конкурентоспособността и качеството на образователния процес и предопределят успешната реализация на завършващите студенти.

Ключово значение за успешното развитие на образователния процес има и взаимовръзката „висше образование – наука – бизнес“. Нейното укрепване и разширяване е фокус на различни научни изследвания. Причините за това са няколко:

дискуссионния и характер, представляващ следствие от непрекъснатите изменения в нейните параметри; нерешените въпроси при реализирането и в дигитална среда и липсата на достатъчно цялостни и задълбочени разработки в очертаната област. Ето защо за обект на изследване в настоящата статия се определя висшето образование, а за предмет - взаимовръзката между него, науката и бизнеса. Целта е с помощта на инструментариума от научни методи и подходи да се анализира посочената взаимовръзка с оглед разкриването на нерешени въпроси и аргументирането на ефективни за тях решения. Зачитава се тезата, че съществуват неизползвани възможности в насока повишаване на качеството и конкурентоспособността на висшето образование в Р.България и укрепване, развиване и оптимизиране на взаимовръзката „висше образование-наука-бизнес“.

Литературата и нормативната база, използвани в статията са актуални към м. септември 2023 г.

Висшето образование в страната – състояние, положителни и слаби страни

Под „образование“ следва да се разбира съвкупността „от знания, получени при целенасочено обучение“, респ. „придобиване на научни знания“. (Тълковен речник, 2023: 1; Речник на българския език, 2023: 1) То генерира набор от компетенции, в резултат на преподаване, подчинени на конкретни ясно формулирани цели. Реализира се чрез обучение от страна на преподавател и е насочено към усъвършенстване на капацитета, резултатността и ефективността на обучаваните. Чрез него студентите „усвояват съзнателно, системно, задълбочено и трайно научни знания, придобиват умения и навици за самостоятелно овладяване на знанията и за прилагането им в практиката, развиват своите психични способ-

ности“. (Обучение, 2023; Обучение-понятие, 2023: 1) Ето защо може да се обобщи, че образованието е сложна система, създадена с цел развиване на психичните способности на обучаваните и изграждане у тях на съвкупност от научни знания и способности за използването им в практиката.

Водеща роля в образователната система има преподавателя. Той е главна фигура при обучението на студентите. (Арнаудова, Е., 2017) Неговата основна задача е да организира и ръководи учебната дейност, в която ясно се открояват две отделни страни: „преподаване“ и „учене“. (Обучение-понятие, 2023: 1) Това показва, че висшето образование е двустранен процес, насочен към „подготовката на висококвалифицирани специалисти над средното образование“, при който под компетентното ръководство на преподавател обучаваните съзнателно, системно, задълбочено и трайно усвояват учебния материал и придобиват умения за използването на натрупаните знания по време на своята професионална реализация. (Закон за висшето образование, 2022: чл. 2)

Практическите проучвания сочат, че висшето образование има динамичен характер. Причините, водещи до изменения в него са различни: финансово състояние на учебното заведение и на обучаваните; възраст, семейно положение и индивидуални психологически характеристики на обучаваните; степен на подготвеност на бъдещите студенти, вкл. притежавани от тях умения за самоорганизиране, планиране и контрол на извършваните образователни дейности; мотиви за избор на висше училище и адекватност представите за образователен процес в него; предпочитания към формата на обучение; размер на таксите за обучение; материално-техническа база; квалификация на преподавателския състав; имидж на висшето училище и др. (Основните фактори, влияещи върху успеха на обучението. Психологически факто-

ри за успех в ученето. Анализ на психологически фактори за успешно учене, 2021; Пенкова, Р., Петров, П., 2019) Целта е чрез адаптирането му към непрекъснато променящата се среда да се постигне по-високо качество и конкурентоспособност на предлаганите образователни услуги и на тази база да се повиши общественото доверие в образователния процес.

При по-задълбоченият анализ на състоянието на образователната система в страната се доказва, че развитие в насока повишаване на качеството и конкурентоспособността на предлаганите образователни услуги има. Положителни промени са констатиран в немалко насоки: (Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021 - 2030 година, 2021)

- използва се качествена рейтингова система на висшите училища в Р. България;
- прилагат се добри практики по отношение на връзката „висше образование-бизнес“ в голяма част от висшите училища;
- съществува експертиза във важни научни направления в областта на природните науки, математиката, информационните технологии, биотехнологиите, медицината и др.;
- осъществява се активно международно сътрудничество в немалък брой висши училища по отношение на извършването на научни изследвания и публикуването на резултатите от тях;
- извършва се качествен образователен процес в част от висшите училища;
- реализират се добри научни резултати в някои висши училища, позволяващи подготовка на квалифицирани преподаватели и научни работници;
- акцентира се често върху обновяване и осъвременяване на научна инфраструктура;

- прилагат се европейски стандарти за осигуряване на качество от страна на НАОА.

В същото време реализирането на образователния процес във висшите училища се съпътства и от нерешени въпроси. Част от тях са свързани с: наличие на несъответствие между потребностите на трудовия пазар и подготовката на специалисти във висшите училища; занижени критерии за прием на студенти; недостатъчна гъвкавост при предлаганите форми на обучение; недостатъчна конкурентоспособност на бързо развиващия се пазар на образователни услуги; малко на брой студенти, обучавани в съвместни програми с чуждестранни висши учебни заведения; слаб престиж на българските висши училища на международните пазари на образователни услуги; недостатъчно финансиране и подкрепа на научноизследователските процеси и на висшите училища като цяло; често откъсване на научните изследвания от икономиката и бизнеса; формална връзка между висшите училища и работодателите; неадекватни на потребностите на трудовия пазар учебни програми и планове; слабо застъпена практическа подготовка; неадекватен на съвременните условия модел на управление на висшите учебни заведения; липса на обективност и диференциация на висшите училища при акредитация (масово оценките са завишени и са над 9); сложни критерии за оценяване от страна на НАОА. (Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021 - 2030 година, 2021) Ето защо се подкрепя твърдението, че въпреки настъпилите положителни промени качеството на висшето образование в страната остава незадоволително. Това е и причината за съществуването на негативни обществени нагласи към предлаганите от националните висши училища образователни услуги.

Насоки за усъвършенстване на висшето образование в Р. България

Проучванията в специализираната литература и в практиката показват, че висшето образование в страната е тема, богата на дискусии. Аргументи в подкрепа на твърдението са съществуващите нерешени въпроси по повод слабата интернационализация и видимото изоставане на образователния процес спрямо тенденциите в европейското висше образование. Налице е също ниско качество и масов достъп до образователни услуги в условията на демографска криза, както и проблеми, породени от: липсата на съответствие между висшето образование и изменящите се потребности на съвременното дигитално поколение; слабото развитие на научните изследвания във висшите училища; наличието на препятствия при подбора, изстраването и мотивирането на преподавателския състав; неадекватното управление на висшите училища; неефективната акредитация и др. Всичко това предопределя недоверие към висшето образование в страната и налага своевременно предприемане на мерки в следните насоки: (Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021 - 2030 година, 2021)

- извършване на периодично неформално обновяване на учебните програми и планове;
- ориентиране на образованието във висшите училища към учене през целия живот;
- предлагане и финансово обезпечаване на мобилността на студентите и преподавателите;
- включване на висшите училища в мрежи от европейски университети;
- провеждане на ефективна маркетингова дейност за популяризиране на дейността на висшите учебни заве-

дения и на предлаганите от тях образователни услуги;

- увеличаване на финансирането за висшите училища, вкл. и за научните изследвания, провеждани в тях;
- подобряване на системата за оценяване на висшите училища, в т.ч. и по отношение на научната дейност, развивана в тях;
- създаване на условия за използване на споделени ресурси под формата на преподаватели, материална база и др.;
- предвиждане на финансови стимули за повишаване на публикационната активност на преподавателите, вкл. и по въпроси, поставени от бизнеса;
- обновяване на учебното съдържание и повишаване на качеството на преподаването;
- увеличаване на броя на чуждестранните студенти в българските висши училища;
- обединяване на повтарящи се учебни дисциплини и програми;
- поощряване на прозрачността при управлението на висшите училища;
- стимулиране на своевременното обективното вярното и точното отчитане на висшите училища;
- включване на чуждестранни експерти в процедурите по оценяване и акредитация на висшите училища;
- дигитализиране на процесите на обучение и изпитване и др.

Възможности за подобряване на качеството на образователния процес чрез повишаване на ефективността и устойчивостта на взаимовръзката „висше образование - наука - бизнес“

Известно е, че образованието „е решаващ фактор за културния прогрес на една страна и за развитието на човешките ресурси“ в нея. (Павлов, В., 2011: 1) То осигурява на студентите знания, умения и компетентности, които заедно с адаптацията, реализацията и кариерата, предложени от бизнеса, благоприятстват създаването на добри специалисти за практиката. (Любчева, М. 2017; Любчева М, Ц. Иванов, Д. Керемидчиев, Ц. Панчев, 2011) Затова между него и бизнеса трябва да е налице ефективна устойчива взаимовръзка, която да отразява постиженията в науката и да съответства на изискванията на съвременния дигитален свят.

Изграждането на „устойчива връзка образование-наука-бизнес е основата за развитие на икономика, базирана на знанието.“ (Връзка наука – бизнес – образование, 2013: 1) Тя е главна стратегическа цел на висшето образование и инструмент за повишаване на ефективността на разходите във висшите училища. (Славева, К., 2021; Европейска комисия, 2020) Затова е важно нейното стабилизиране и задълбочаване чрез прилагането на съвкупност от мерки в три насоки: (Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021 - 2030 година, 2021)

Първо. Утвърждаване на системата за периодично и неформално актуализиране на учебното съдържание. В тази насока е подходящо: да се потърсят възможности за актуализиране на съдържанието на учебните програми и планове, както и

на съпътстващите ги документи, с оглед постигането на съответствие между тях и съвременните технологични и научни знания; да се предвиди включването в учебния процес на дейности, свързани с разработването на проекти и с решаването на практически казуси и задачи; да се акцентира на изграждането на система за регулярен преглед и оценка на актуалността на учебното съдържание; да се съберат, обработят и отсеят предложения от външни за училището специалисти (учени и практики), касаещи подобряването на учебното съдържание; да се включат в периодичната атестация на преподавателския състав показатели, отнасящи се до актуалността на преподавания материал.

Второ. Активизиране на партньорството на висшето училище с работодателите и с държавата. За целта е подходящо да се предприемат адекватни действия в няколко направления: създаване на съвместно обучение от преподаватели на висшето училище и работодатели посредством организирането на инкубатори, летни школи и др.; осигуряване на координация между висшето училище, работодателите и държавата по повод разработването на учебни програми и планове, както и при обучението на студенти в тях; развиване на продължаващото обучение; предвиждане на стимули при привличането на специалисти с богат практически опит в процеса на обучение; скъсяване на дистанцията между академичното развитие на студентите и тяхната практическа реализация; подпомагане на дейността на центровете за учене през целия живот.

Трето. Укрепване и развиване на партньорските отношения между висшето училище, бизнеса и държавата по отношение на научните изследвания. В тази насока е целесъобразно да се постави акцент върху: осигуряването на законова възможност за създаването, развитието и популяризирането на докторски програми със смесено

финансиране (от държавата и от бизнеса) по теми, актуални за практиката; стимулирането на практически изследователски програми със смесено публично-частно финансиране в сферата на иновациите в икономиката; разширяването на обучението по иновации, предприемачество и интелектуална собственост и включването му в голяма част от учебните планове и програми (добре е да се предвидят изключения при някои специфични професионални направления като теология, философия и др.); осигуряването на подкрепа и подходящи стимули за предприемаческата дейност на студентите и преподавателите; поощряването на участията на висшето училище в консултантски и образователни услуги и в проекти, като се включат подходящи за целта критерии при атестирането и развитието на академичния състав; изграждането на ефективна система за създаване и защита на интелектуалната собственост; създаването на възможност за обмен и трансфер на технологии и резултати от научни изследвания между отделните висши училища.

Реализирането на набелязаните мерки в областта на взаимовръзката между висшето образование, науката и бизнеса би довело до положителни резултати в няколко направления:

Първо. Ще се разширят компетенциите на обучаваните посредством развиване на дуалното обучение в професионални направления с техническа насоченост.

Второ. Ще се изградят и утвърдят центрове за учене през целия живот.

Трето. Ще се създаде система за регулярно и неформално обновяване на съдържанието на учебния материал в съответствие с постиженията на науката, техниката и технологиите.

Четвърто. Ще се осигури възможност за създаване на докторски програми, финансирани съвместно от държавата и биз-

неса, вкл. и за тяхното правно регламентиране.

Пето. Ще се разшири обхвата на обучението чрез включване на курсове по иновации, защита на интелектуална собственост и предприемачество.

Шесто. Ще се стимулира създаването на предприятия към висшите училища, чиято дейност ще позволи да се апробират и приложат на практика научните идеи и иновациите, генерирани в процеса на обучението.

Заклучение

Направените теоретико-приложни изследвания показват, че системата на висшето образование в Р. България е гъвкава и динамично променяща се. Нейните изменения са следствие от влиянието на различни фактори, в т.ч. очаквания на бизнеса, степен на развитие на науката и технологиите и др. Те имат за цел да доведат до по-високо качество на предлаганите образователни услуги и до устойчивост на образователния процес като цяло. Затова в научната разработка е направен опит на базата на извършен критичен анализ на състоянието на висшето образование в страната да се очертаят неговите положителни и слаби страни и да се предложи набор от мерки, водещи до повишаване на конкурентоспособността на предлаганите образователни услуги.

За да се постигне по-висока ефективност на взаимовръзката „висше образование - наука - бизнес“ в статията са набелязани мерки в направленията: утвърждаване на системата за периодично и неформално актуализиране на учебното съдържание в синхрон с най-новите постижения на технологиите, техниката и науката, както и активизиране на партньорството на висшето училище с държавата, работодателите и бизнеса, вкл. и по повод на провежданите научни изследвания. Счита се, че тяхното

реализиране ще доведе до положителни резултати по отношение на: разширяване на компетенциите на обучаваните; изграждане и функциониране на центрове за учене през целия живот; прилагане на система за периодично обновяване на учебния материал; създаване и правно регламентиране на докторски програми със смесено финансиране; разширяване на обучението чрез включване в него на курсове по иновации, защита на интелектуална собственост и предприемачество; създаване на предприятия към висшите училища за апробиране на научни резултати и внедряване на научни идеи.

Без да претенциите за всеобхватност и изчерпателност в настоящата статия са очертани актуални дискуссионни области с цел да се насочи вниманието на научната общност към нерешени въпроси, засягащи развитието на висшето образование в Р. България и повишаването на ефективността и устойчивостта на взаимовръзката между него, науката и бизнеса.

Използвани източници

Georgieva, S., Tasinov, T. (2020) *Klyuchovi faktori za kompetentnostna universitetska podgotovka na studenti – badeshti uchiteli*, s. 1-10. Nalichen v: <http://conference-pf.shu.bg/files/2020/dokladi/s-georgieva-t-tasinov.pdf>, posledno poseten na 20.08.2023. [Георгиева, С., Тасинов, Т. (2020) Ключови фактори за компетентностна университетска подготовка на студенти – бъдещи учители, с. 1-10. Наличен в: <http://conference-pf.shu.bg/files/2020/dokladi/s-georgieva-t-tasinov.pdf>, последно посетен на 20.08.2023.]

Pancheva, St. (2021) *Savremennoto obuchenie prez prizmata na studentite ot pokolenie Z. Doklad na 30th International Scientific Conference KNOWLEDGE, Skopje, Institute of Knowledge Management*, vol. 45.2, s. 371-376. [Панчева, Ст. (2021) Съвременното обучение през призмата на студентите от

поколение Z. Доклад на *30th International Scientific Conference KNOWLEDGE*, Skopje, Institute of Knowledge Management, vol. 45.2, с. 371-376.]

Talkoven rechnik. (2023) Nalichen v: <http://talkoven.onlinerechnik.com/duma/obrazovanie>, posledno poseten na 20.08.2023. [Тълковен речник. (2023) Наличен в: <http://talkoven.onlinerechnik.com/duma/образован-ие>, последно посетен на 20.08.2023.]

Rechnik na balgarskiya ezik. (2023) Nalichen v: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/obrazovanie/>, posledno poseten na 20.03.2023. [Речник на българския език. (2023) Наличен в: <https://ibl.bas.bg/rbe/lang/bg/образован-ие/>, последно посетен на 20.03.2023.]

Obuchenie. (2023) Nalichen v: <https://bg.wikipedia.org/wiki/obuchenie>, posledno poseten na 20.08.2023. [Обучение. (2023) Наличен в: <https://bg.wikipedia.org/wiki/обучение>, последно посетен на 20.08.2023.]

Obuchenie-ponyatie. (2023) Nalichen v: <https://pedagogy-bg.blogspot.com/2018/11/obuchenie.html>, posledno posetena na 20.03.2023. [Обучение-понятие. (2023) Наличен в: <https://pedagogy-bg.blogspot.com/2018/11/obuchenie.html>, последно посетен на 20.03.2023.]

Arnaudova, E. (2017) Lichnostni i profesionalni harakteristiki na universitetskiya prepodavatel. Vav: *Vzaimodeystvie na prepodavatelya i studenta v usloviyata na universitetskoto obrazovanie: problemi i perspektivi*. Gabrovo, EKS-PRES, s. 419-423. [Арнаудова, Е. (2017) Личностни и професионални характеристики на университетския преподавател. Във: *Взаимодействие на преподавателя и студента в условията на университетското образование: проблеми и перспективи*. Габрово, ЕКС-ПРЕС, с. 419-423.]

Obuchenie-ponyatie. (2023) Nalichen v: <https://pedagogy-bg.blogspot.com/2018/11/obuchenie.html>, posledno poseten na 20.03.2023. [Обучение-понятие. (2023) Наличен в: [<spot.com/2018/11/obuchenie.html>, последно посетен на 20.03.2023.\]](https://pedagogy-bg.blog-</p>
</div>
<div data-bbox=)

Zakona za vissheto obrazovanie. // *Darzhaven vestnik*, 1995, № 112, posl. izm. 2022, № 102. Nalichen v: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133647361>, posledno poseten na 20.08.2023. [Закона за висшето образование. // *Държавен вестник*, 1995, № 112, посл. изм. 2022, № 102. Наличен в: <https://lex.bg/laws/ldoc/2133647361>, последно посетен на 20.08.2023.]

Osnovnite faktori, vliyaeshti varhu uspeha na obuchenieto. Psihologicheski faktori za uspeh v ucheneto. Analiz na psihologicheski faktori za uspesno uchene. (2021) Nalichen v: <https://1vlk.ru/bg/chemistry/osnovnye-factory-vliyayushchie-na-uspeshnost-shkolnogo-obucheniya/>, posledno poseten na 20.08.2023. [Основните фактори, влияещи върху успеха на обучението. Психологически фактори за успех в ученето. Анализ на психологически фактори за успешно учене. (2021) Наличен в: <https://1vlk.ru/bg/chemistry/osnovnye-factory-vliyayushchie-na-uspeshnost-shkolnogo-obucheniya/>, последно посетен на 20.08.2023.]

Penkova, R., Petrov, P. (2019) *Vzaimodeystviето mezhdu srednoi visshe obrazovanie kato faktor za povishavane kachestvoto na obrazovaniето*. Sofiya: SU „Sv. Kliment Ohridski“. [Пенкова, Р., Петров, П. (2019) *Взаимодействието между средно и висше образование като фактор за повишаване качеството на образованието*. София: СУ „Св. Климент Охридски“.]

Strategiya za razvitie na vissheto obrazovanie v Republika Balgariya za perioda 2021 - 2030 godina. (2020). Nalichna v: <https://tinyurl.com/yf78ef4r>, posledno posetena na 20.08.2023. [Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021 - 2030 година. (2020). Налична в: <https://tinyurl.com/yf78ef4r>, последно посетен на 20.08.2023.]

Strategiya za razvitie na vissheto obrazovanie v Republika Balgariya za perio-

da 2021 - 2030 godina. (2020). Nalichna v: <https://tinyurl.com/yf78ef4r>, posledno posetena na 20.08.2023. [Стратегија за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021 - 2030 година. (2020). Налична в: <https://tinyurl.com/yf78ef4r>, последно посетена на 20.08.2023.]

Strategiya za razvitie na vissheto obrazovanie v Republika Balgariya za perioda 2021 - 2030 godina. (2020). Nalichna v: <https://tinyurl.com/yf78ef4r>, posledno posetena na 20.08.2023. [Стратегија за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021 - 2030 година. (2020). Налична в: <https://tinyurl.com/yf78ef4r>, последно посетена на 20.08.2023.]

Pavlov, V. (2018) *Vrazka mezhdu obrazovanie i biznes – neobhodimo zlo ili osaznato partnyorstvo.* Nalichna v: <https://tinyurl.com/ycxv5zjn/>, posledno posetena na 20.08.2023. [Павлов, В. (2018) Връзка между образование и бизнес – необходимо зло или осъзнато партньорство. Налична в: <https://van-yapavlovblog.wordpress.com/2018/06/17/връзка-между-образование-и-бизнес-и/>, последно посетена на 20.08.2023.]

Lyubcheva, M. *Vzaimodeystvie biznes – obrazovanie.* (2017) Nalichna v: <https://tinyurl.com/3p86vpkh> posledno posetena na 20.08.2023. [Любчева, М. Взаимодействие бизнес – образование. (2017) Налична в: <https://www.navet.government.bg/bg/media/Vzaimodejstvie-Obrazovanie-Biznes.pdf>, последно посетена на 20.08.2023.]

Lyubcheva M, Ts. Ivanov, D. Keremidchiev, Ts. Panchev. (2011) *Izsledvane na vrazkata mezhdu profesionalното образование i biznesa v Burgaski region.* Godishnik na Universitet „Prof. d-r Asen Zlatarov“, t. НННН (2). [Любчева М, Ц. Иванов, Д. Керемидчиев, Ц. Панчев. (2011) Изследване на връзката между професионалното образование и бизнеса в Бургаски регион. Годишник на Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, т. XXXX (2).]

Vrazka nauka – biznes – obrazovanie. (2013) Nalichna v: <https://www.csr.bg/best-practices/education-and-science/1214-vrazkata-nauka-biznes-obrazovanie>, posledno posetena na 20.08.2023. [Връзка наука – бизнес – образование. (2013) Налична в: <https://www.csr.bg/best-practices/education-and-science/1214-vrazkata-nauka-biznes-obrazovanie>, последно посетена на 20.08.2023.]

Slaveva, K. (2021) *Izgrazhdane na efektivna vrazka „obrazovanie - nauka - biznes“ - strategicheska tsel i sredstvo za povishavane na efektivnostta na razhodite za visshe obrazovanie.* // *Biznes upravlenie.* № 1. Svishtov: „D. A. Tsenov“, s. 5-22. Nalichno v: <https://tinyurl.com/mu8f8exr>, posledno poseteno na 20.08.2023. [Славева, К. (2021) Изграждане на ефективна връзка „образование - наука - бизнес“ - стратегическа цел и средство за повишаване на ефективността на разходите за висше образование. // Бизнес управление. № 1. Свищов: „Д. А. Ценов“, с. 5-22. Налично в: <https://tinyurl.com/mu8f8exr>, последно посетено на 20.08.2023.]

Evropeyska komisiya. (n.d.). *Evropa 2020 - strategiya za inteligenten, ustoychiv i priobsh-tavasht rastezh.* Nalichno v: <https://tinyurl.com/34zeanz5>, posledno posetena na 20.08.2023. [Европейска комисия. (н.д.). Европа 2020 - стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. Налично в: <https://tinyurl.com/34zeanz5>, последно посетена на 20.08.2023.]

Strategiya za razvitie na vissheto obrazovanie v Republika Balgariya za perioda 2021 - 2030 godina. (2020). Nalichna v: <https://tinyurl.com/yf78ef4r>, posledno posetena na 20.08.2023. [Стратегија за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021 - 2030 година. (2020). Налична в: <https://tinyurl.com/hpne222s>, последно посетена на 20.08.2023.]